

DİN ile BİLİM

Bertrand Russel

I. BÖLÜM

Çatışmanın Kökleri

Büyük tarihsel dinlerden her birinin üç yönü vardır: (1) bir kurum, (2) bir öğreti, (3) kişisel töreler. ... Ama, bu üç öge, önemlerindeki değişmelerle birlikte toplumsal bir görüngü olarak ele alınan, yalnızca bilim ile çatışmaları üzerinde durulan din için gereklidirler. Salt kişisel bir din, bilimin aykırı sayacağı kesinlemelerden kaçındığı sürece, en bilimsel çağda bile hiçbir zaman yadırganmaz.

Günümüzde mantık birliği hem bir güç hem de güçsüzlüktür. Güçtür, çünkü bir düşünce dizisinin ilk basamağını benimseyen kimsenin, o düzeni bütünüyle benimsemesini zorunlu kılar; güçsüzlüktür çünkü son basamaklardan herhangi birini aykırı bulan kimse, en azından ilk basamakların da birkaçını aykırı bulmak zorunda kalacaktır. Kilisenin bilimle olan çatışmasında, dogmaların gösterdiği mantıksal bütünlükten doğan bu güç ile güçsüzlüğü görürüz.

Bilim büyük varsayımlardan değil, gözlemlerle, deneylerle bulgularan tek tek olgulardan işe başlar. Böyle olgulardan birkaçının bir araya gelmesiyle genel bir kurala varılır, eğer bu kural, gerçek ise, söz konusu olgular da bu gerçeğin kanıtlarıdır. Bu kural bir kesinlik olarak ileri sürülmemiş, çıkış noktası olacak bir varsayım diye kabul edilmiştir. Doğruysa, belli durumlarda daha gözlemlenmemiş belli görüngüler ortaya çıkacaktır. Bu görüngülerin ortaya çıkmasıyla varsayım doğrulanacaktır; yoksa o varsayımdan vazgeçip bir yenisini bulmak gerekir. Varsayıma uygun düşecek birçok olgular bulunabilir, ama bu durumda o varsayımın gerçek olabileceği düşünülse de, gerçeklik kesinleşmiş değildir; böyle olunca varsayım değil, kuram diye adlandırılması daha doğru olur. Her biri doğrudan doğruya olgular üzerine kurulmuş değişik kuramlar, daha genel yeni bir varsayımın temeli olabilirler, bu varsayım gerçek ise kuramlarda gerçekleşmiş olur; bu genelleme işlemine sınır konamaz. Oysa, ortaçağ düşüncesinde çıkış noktası olan en genel ilkeler, bilimde en son varılacak sonuçlardır.

Bir din öğretisi bütünüyle kesin, sonsuz gerçekleri vermeye çabalayan bilimden ayrılır; bilim her zaman deneycidir, şimdiki kuramlarının eninde sonunda değişikliklere uğrayacağını bilir, yönteminin hiçbir eksiği bulunmayan sonuçlara götürmeye, mantık yönünden yetersiz olduğunu sezer. ... Böylece bilim, salt gerçeğin ardında koşmaktan vazgeçmeyi, yeni buluşlar yapmakta ya da geleceği önceden belirlemede başarıyla uygulanabilecek her kuramın taşıdığı gerçeği, "teknik" gerçeği aramayı öğütler. ... "Bilgi" evrenin zihinsel bir aynası olmaktan çıkar, maddenin işlenmesinde edimsel bir araç olur bu durumda.

Din ile bilim arasındaki çatışma yetki ile gözlem çatışmasıydı daha çok. Bilim adamlarının bir gerçeğe inanmaları için, o gerçeğin falanca ya da filanca büyük adam tarafından ileri sürülmüş olması yetmiyordu; tam tersine, duyuların tanıklığına başvuruluyor, ancak

yararlı gözlemler yapacak kimselerce kullanılabilir olacak olgulara değgin öğretiler benimseniyordu.

Bununla birlikte, dinin, bilimin buluşlarından yakasını kurtarabilmiş olan, belki de en çok gereksinilen bir yönü vardır; evrenin doğasıyla ilgili inançlarımız nasıl bir biçim alırsa alsın, dinin bu yönü ayakta kalabilecek güçte dir. Din yalnız öğretilerle, kiliselerle sınırlı kalmamış, kendisine saygı duyan, bir takım kimselerin kişisel yaşamlarını da içine almıştır. Büyük ermişlerle, mistiklerin, belli dogmalarla beslenen inançları yanında, insan yaşamının amaçları konusunda da bir görüşleri, bir sezileri vardır. İnsanın alinyazısından doğan sorunları derinden duyan, insanlığın acılarını azaltmaya çalışan, geleceğin insan soyuna en iyi olanakları getireceğine inanan görüş, koyu Hıristiyanlıkla pek az ilgisi olmakla birlikte, bugünlerde dinsel bir görüş olarak savunuluyor. Din, bir inançlar dizisi değil de bir duyuş biçimi oldukça, bilim dine dokunamaz. Belki de dogmaların çöküşü, böyle dinsel bir duyuş biçiminin yaşamasını, ruhbilimsel yönden gitgide daha güçleştirmektedir; çünkü bu duyuş biçimi tanrıbilimsel inançla çok yakından ilgili bir şeydi. Ama bu güçlüğün sürüp gitmesi hiç de gerekli değildir; gerçekte birçok özgür düşünür, böyle bir duyuş biçimi ile bir dinsel öğreti arasında zorunlu bir bağ bulunmadığını yaşamlarıyla göstermişlerdir. Hiçbir gerçek üstünlük zorla, temelsiz inançlara bağlanamaz; temelsiz olan tanrıbilimsel inançlarını yalnız dinsel görüşün iyi yönleri uğruna benimsenmeleri saçmalaktır.

II. BÖLÜM

Copernicus Devrimi

Din ile Bilim arasındaki ilk, kimi yönlerden de en önemli kavga, bugün Güneş Sistemi adını verdiğimiz düzenin merkezinin güneş mi yoksa yeryuvarlağı mı olduğu konusundaki gökbilimsel tartışmadır. Bu konuda geçerlikte olan kuram, Yer'in evrenin merkezinde kımıldamadan durduğunu, güneşle ayın, öbür gezegen ve durağan yıldız sistemleriyle birlikte yerin çevresinde kendi yörüngelerinde döndüklerini ileri süren Ptolemaios'çu görüşe dayanıyordu. Yeni Copernicus'çu kurama göre hiç de durağan olmayan yeryuvarlağının iki türlü hareketi vardı; günde bir kez kendi eksenini çevresinde, yılda bir kez de güneşin çevresinde dönüyordu.

Copernicus kuramı, on altıncı yüzyılda büyük bir yenilik olarak karşılanmışsa da, gerçekte, gök bilim alanında çok ileri olan eski Yunan'da daha önce ortaya atılmış bir görüştür. Bu yeryuvarlağının döndüğünü söyleyen ilk gökbilimcinin, İ.Ö. üçüncü yüzyılda yaşamış olan Sisam'lı Aristarkhos olduğu kesinlikle bilinmektedir. ... Tıpkı Galilei gibi o da dinsizlikle suçlandırılmış.

Yunanlılar geometrideki büyük üstünlükleri yardımıyla belli konularda bilimsel tanıtlamalara varabilmişlerdi. Güneş tutulmasıyla ay tutulmasının neden ileri geldiğini bulmuşlar, ay üzerindeki gölgesinden Yer'in yuvarlak olduğunu anlamışlardı.

Başlangıçta Protestanlar Copernicus'a Katoliklerden daha karşıydılar. Luther, "Herkes göklerin, gökkürenin ya da güneş ile ayın değil de, yerin döndüğünü göstermek için yırtınan zıppıktı bir yıldızcıya kulak veriyor. Kim zeki görünmek isterse, sözde bütün sistemlerin en iyisi olacak bir sistem türetiveriyor. Bu alık, bütün gökbilimi değiştirmek isteğinde; ama Kutsal Kitap' ta Yeşu, güneşe yerinde kalmasını söylemek gereğini duyar,

yere değil" diyordu. Melanchton'un öfkesi de bundan az değildi; Calvin, Kutsal Kitap'tan, "Yer de berkitilmiştir, kıpırdayamaz" sözünü alarak çu sonuca varıyordu: "Copernicus'un Kutsal Ruhtan daha yetkili olduğunu söylemeye kim kalkışabilir?" On sekizinci yüzyılda bile, Wesley, bunca aşırılığı göze alamamışsa da, gökbilim alanındaki yeni öğretilerin "dinsizliğe yöneldiklerini" söylemiştir.

Güneş ile ayın, gezegenlerle durağan yıldızların günde bir kez yerin çevresinde döndükleri düşünülürken, bütün bunların bizim için varolduğunu, Yaratıcı'nın bize özel bir önem verdiğini tasarlamak pek kolaydı. ... evrenin amacının belki de biz olmadığımız şüphesi uyandı; son demlerini süren kendini beğenmişliğimiz, evrenin amacı biz değilsek, hiçbir amacı yoktur belki de, diye fısıldadı.

Gökbilim alanında ikinci büyük adımı, tıpkı Galilei gibi düşünmesiyle birlikte, Kilise ile hiçbir çatışması olmayan Kepler (1571-1630) atmıştır. ... yalnız gökbilimci değil iyi bir yıldızbilimciydi de -belki buna içten inanan biriydi- imparatorun ya da öbür büyüklerin yıldız falını okuyunca para kazanabiliyordu. Büyük bir açık sözlülükle, "Her canlının varoluşuna bir anlam veren doğa, yıldızbilime de gökbilime bir yardımcı, bir yoldaş olma görevini yüklemiştir," diyordu.

Kepler'in düşüncesi apayrı bir özelliktedir. Copernicus'un varsayımına bağlanışında, düşünceleri ölçüsünde, güneşe taparlığının da büyük payı vardır.

Kepler yasalarının ilki 1609'da üçüncüsü de 1619'da yayımlandı. ... gezegenlerin güneş çevresinde, odaklarından birinde güneşin bulunduğu elipsler çizdiklerini söyleyen birinci yasadır.

Galileo Galilei (1564-1642) hem bulguları, hem de Inquisition'la olan çatışmaları yönünden bu çağın en önemli bilim adamıdır.

Galilei'nin büyük değeri, vardığı her sonucu matematik formüllere aktarabilen bir güç yardımıyla, hem deneysel hem de mekanik konudaki ustalığını birleştirmiş olmasıdır.

Aristoteles bir cismin düşme hızının, o cismin ağırlılığıyla orantılı olduğunu söylemişti; bu ilkeye göre, (diyelim ki) on kilo ağırlılığında bir cisim ile bir kilo ağırlılığındaki bir cisim aynı yükseklikten aynı anda bırakılırsa, bir kiloluk cisim, on kiloluk cismin yere varış süresinin on katı bir zamanda yere varır.

Aristoteles' den Galilei'ye değin geçen 2000 yıl boyunca tek kişi çıkıp da Aristoteles'in düşen cisimlerle ilgili olarak ileri sürdüğü yasaların doğruluğunu sınamayı düşünmemiştir. Bugün böyle bir sınamayı yapmak bize doğal gelebilir, ama Galilei'nin gününde deha isteyen bir işti bu.

Galilei'nin başını daha büyük derde sokan şey teleskop olmuştur. Bir Hollandalı'nın böyle bir araç bulmuş olduğunu işiten Galilei aynı aracı yapmayı başarmış, hemen ardından birçok yeni gökbilimsel gerçek bulmuştur; kendisine göre bu gerçeklerin en önemlisi Jüpiter'e bağlı uyduların var oluşuydu.

Ay'da dağların, tepelerin bulunduğu görüldü, bu kimi yönlerden büyük bir sarsıntı oldu. Daha da korkuncu, güneşte lekeler vardı! Bunlar, Tanrı'nın yarattıklarında eksik bulma çabası olarak yorumlandı; bundan dolayı Katolik üniversitesindeki öğretmenlerin güneş lekelerinden söz etmeleri yasak edildi, kimilerinde bu yasak yüzyıllarca sürdü. Dominikçi bir keşiş ... geometrinin şeytan işi olduğunu, matematikçilerin de bütün dinsizler gibi sürgün edilmeleri gerektiğini ileri sürüyordu.

Papa, Galilei'nin Inquisition önüne çıkıp işlediği yanlışları düzeltmesini, söylediklerini geri almasını buyurdu, 26 Şubat 1616'da da isteğine ulaştı. Galilei ağırbaşlılıkla, artık Copernicus'un düşüncelerini tutmayacağına, bu düşünceleri yazı ile ya da söz ile öğretmeyeceğine ant içti. Unutmamalıyız ki Bruno yakıllı daha on altı yıl olmuştu.

Papanın buyruğu üzerine, yerin döndüğünü söyleyen bütün kitaplar yasak edildi.

Galilei yine de iyimser bir adamdı, bütün bu süre içinde aptallara aldırmadan düşüncelerini geliştirdi. ... Dünyanın İki En Büyük Sistemi Üzerine Konuşmalar adlı kitabını yazmaya başladı, 1630'da bitirdi. ... Başarılı bir kitaptı, bütün Avrupa' da kapışılarak okundu.

Galilei, Inquisition'da sorgusu yapılmak üzere bir kez daha Roma'ya çağrıldı. ... Roma'ya varır varmaz Inquisition'un zindanlarına atıldı, türlü işkencelerle sözlerini geri almaya zorlandı.

Galilei herkesin önünde diz çöküp Inquisition'un düzenlemiş olduğu uzun bir yazıyı okuyarak, "Bütün işlediğim yanlışlardan dönüyorum, bütün din sizce davranışları lanetliyorum ... Gelecekte yazı ya da sözle, üzerime böyle bir şüphe çekecek hiçbir düşünce ileri sürmeyeceğime de söz veriyorum." dedi.

Kilise, denetimi altında bulunan bütün bilginlerle eğitim kurumlarının, Copernicus sistemini öğretmelerini yasak etti. Yer'in döndüğünü öğretmek 1835 yılına değin baş yasaklardan sayıldı.

Protestan tanrıbilimcilerin başlangıçta yeni kuramlara karşı tutumları hiç de Katoliklerden daha dostça değildi. Ama türlü nedenlerden dolayı, onların karşıtlığı daha etkisiz kaldı. Protestan ülkelerde Inquisition gibi körükleyici bir kuruluş yoktu; öte yandan mezhep ayrılıkları böyle edimsel etkileri güçleştiriyordu. ... Galilei'nin başına gelenleri işiten Descartes 1616'da Hollanda'ya kaçtı, oradaki tanrıbilimciler cezalandırılması için büyük bir yaygara kopardılarsa da hükümet dinsel hoşgörü ilkesinden ayrılmadı. ... Protestanlık kilise adamlarının egemenliğine bir başkaldırma olarak başladı, her yerde kiliseye karşı laik güçleri destekledi.

Kuyruklu yıldızların uğursuzluk belirtisi olduklarını, atmosferde ortaya çıktıklarını ileri süren bu iki görüşü tanrıbilimciler büyük bir önemle savundular. ... Yeni bir ek yapılmıştı dualara: "Türkler ile kuyruklu yıldızlardan, koru bizi ulu Tanrım".

Aralarındaki öbür ayrılıklar ne olursa olsun, Katoliklerle Protestanlar kuyruklu yıldız konusunda birleşiyorlardı. ... 1673'te Roma'daki Clementine College'in başı Augustin de Angelis yayımladığı bir meteoroloji kitabında "Kuyruklu yıldızlar ölümsüz gökcisimleri

değildir, çünkü ay altında, atmosferde ortaya çıkarlar; göklerdeki her şey sonsuzdur, ölümsüzdür; oysa kuyruklu yıldızların bir başlangıcı, bir sonu vardır, öyleyse kuyruklu yıldızlar göklü yaratıklar olamazlar." ... Papaz Augustin kuyruklu yıldızların görünüp yitmelerinin, bu işi üzerlerine almış meleklerle ilgili olduğuna inanıyordu.

Kuyruklu yıldızların doğal yasaların konusu olabileceği, atmosferde ortaya çıkmadıkları gerçeğinin son kesin tanıtılmasını üç kişiye borçluyuz. Doerfel ... Halley ... Newton ... Uğursuzluk belirtisi arayan tanrı bilimciler dönüp dolaşıp depremlerle volkanlara sarılmak zorunda kaldılar. Ama bunlar da yerbilimin alanına giriyordu, daha sonra gelişen bu bilim dalı da bilgisizlik çağından kalma dogmalara yeni bir savaş açtı.

III. BÖLÜM **Evrin**

Bilimler, düşündüğümüzün tam tersi bir düzen içinde geliştiler. Bize en uzak olan şeylerin yasaları en önce bulundu, sonra yavaş yavaş daha yakınlar sıra geldi: İlk gökler, arkadan yer, sonra hayvanlarla bitkilerin yaşamı, sonra insan gövdesi en sonra da (yine de en yarım yamalak) insan zihni. Bu, durumun anlaşılacak bir yanı yoktur. Ayrıntılarla içli dışlı olduğunuz ölçüde daha büyük çaptaki özellikleri görmek güçleşir.

Modern kafanın, uzun süreli bir gelişme kavramının nedenli yeni olduğunu görmesi güçtür; gerçekte de bütünüyle Newton'dan sonraki bir düşüncedir bu. Kutsal Kitap'a dayanan inanca göre evren altı günde yaratılmış, o zamandan beri, şimdi içinde bulunan bütün göklü yaratıklara, bütün hayvanlarla bitkilere, Büyük Sel'in yok ettiği daha başka birçok canlıya yurtluk etmişti.

Dünyanın yaratılış yılı, Oluş (Genesis) da adı anılan, her atanın, en büyük oğlu doğduğunda kaç yaşında olduğunu söyleyen soy dizilerinden çıkarılabilir. ... sonunda Protestanlar genel olarak başpiskopos Usher'in ileri sürdüğü İ.Ö. 4004 yılını dünyanın yaratılış yılı kabul ettiler. ... Yaratılış gününün cuma olduğu da biliniyordu tabii, çünkü Tanrı cumartesi günü dinlenmişti.

Bilimin de bu dar sınırlar içinde kalması istenmiş, gördüğümüz evrenin 6000 yıllık değil çok daha yaşlı olduğunu düşünenler alay konusu olmuşlardır.

Newton, Copernicus sistemi kabul edildikten sonra, dinsel inançları sarsacak bir şey yapmış olmuyordu. ... Gezegenlerin güneşin çekiminden kurtulmalarını sağlayan teğetsel hızlarını açıklarken, hepsinin başlangıçta Tanrı eliyle boşluğa fırlatılmış olduklarını tasarlıyordu; bundan sonra olup bitenler de genel çekim yasasıyla açıklanıyordu.

On sekizinci yüzyılın özel inanç biçimi Newton'dan alınmadır; buna göre evrenin ilk yaratıcısı olan Tanrı, temel yasalar da koymuş, yaptığı kurullarla da gelecekteki bütün olayları kendisinin bir daha araya girmesini gerektirmeyecek biçimde belirlemiştir.

Güneşin gelişimi konusunda ciddi bir bilimsel kuram koymaya girişen ilk kimse 1755 yılında ... Göklerin Genel Doğal Tarihi ile Kuramı, ya da Newton İlkelerini Uygulayarak Evrenin Bütün Yapısının Kuruluşu ve Mekanik Kaynağı Üzerinde Araştırma adlı kitabıyla Kant olmuştur. Bu kitap, kimi yönleriyle modern gökbilimin sonuçlarını önceden gören

çok önemli bir yapıttır. ... Maddesel evrenin sınırsızlığına inanır, bunun Yaratıcı'nın sınırsızlığına yaraşacak tek görüş olduğunu söyler.

Kant'ın yapıtının önemli yönlerinden birincisi maddesel evreni bir bütün, Samanyolu'yla Nebula'nın da bu bütünün birimleri olarak düşünen görüş; ikincisi de uzaydaki hemen hemen anlaşılmaz bir madde dağılmasından doğan aşamalı gelişim fikridir. Bu, birden yaratılma düşüncesi yerine evrimi koyan ilk adımdır.

Laplace aynı konuda daha yetkili bir kuram ortaya koyuncaya dek Kant'ın yapıtı hemen hemen göze çarpmamıştır bile.

Laplace, söylediklerinin çoğunun daha önce Kant tarafından söylenmiş olduğunu bilmiyordu bile. ... Laplace'a göre güneş sistemi ile gezegenler sistemi bir zamanlar çok geniş bir nebula'ydı; bu nebula yavaş yavaş büzüldü. Büzülünce de daha hızlı dönmeye başladı; merkezkaç gücü ile koparak uçan topraklar gezegen oldular; aynı işlemin tekrarlanmasıyla gezegenlerin uyduları ortaya çıktı. Laplace, Fransız Devrimi çağında yaşadığı için tam özgür bir düşünürdü. Yaradılışı bütünyle yadsıyordu. Göklü bir hükümdara beslenen inancın yeryüzü hükümdarlarına da saygı uyandıracağına inanan Napoleon, Laplace'ın büyük yapıtı Celestial Mechanics'de Tanrı adının neden hiç anılmadığını sorunca, büyük gökbilimci, "Efendimiz, o varsayımla işim yok benim" diye karşılık vermişti.

On sekizinci yüzyılda, hemen hemen her şeyin sudan geldiğini söyleyen Neptün'cü okulla, her şeyi yanardağlarla depremlere bağlayan Volkancı okul arasında uzun bir çatışma görülür. Birinciler, ... Dinsel görüşe daha çok bağlıydılar, bundan dolayı bu görüşün düşmanları, bulunan taşların gerçek hayvan kalıntıları olamayacağını söylemeğe kalkıştılar.

Taşların soyu tükenmiş canlılara, yaşam biçimlerine birer kanıt oldukları düşünülerek yerbilimin daha sonraki gelişimi biyolojininki ile karıştı. Dünyanın ilkçağları söz konusu olunca, yerbilim ile tanrıbilim altı "gün"ün altı "çağ" sayılması gerektiğini söyleyerek uzlaşıyorlardı. Ama canlılar konusunda tanrıbilimin ileri sürdüğü bir sürü kesinlemeyi, bilimle uzlaştırmak gitgide daha güç bir iş oldu. ... şimdi varolan hayvanlar Nuh'un gemisine alınan hayvanların soyundandılar; şimdi soyu tükenmiş olanlar ise selde boğulmuşlardır. (Luther daha da ileri giderek; sineklerin, iyi kitaplar yazarken kendisini rahatsız etsinler diye Şeytan tarafından yaratıldıklarını söylemiştir) Yaratılan türler hiçbir değişikliğe uğrayamazlardı; her biri ayrı bir yaratma eyleminin sonucuydu. Bu önermelerin herhangi biriyle ilgili bir soru sormak, tanrıbilimcileri öfkeliendirmek demektir.

Güçlükler Yeni Dünya'nın bulunmasıyla başlamıştı. Amerika Ağrı Dağı'ndan çok uzakta bir ülkeydi, ama yine de aradaki ülkelerin hiçbirinde görülmeyen birçok hayvanlar yaşıyordu orada.

Başka bir güçlük de hayvanbilimin gelişmesiyle elde edilen, hayvan türlerinin sayısından doğdu. Şimdi bu sayı iki milyonu bulmuştu, her türden iki hayvanın gemiye alındığı göz önünde tutulunca, geminin biraz fazlaca kalabalık olabileceği düşünülürdü. ... Avustralya'nın bulunması yeni güçlükler çıkardı. Neden bütün kangurular Torres Bozağı'ndan atlamışlar, geride bir çift bile kalmamıştı?

Bitkilerle hayvanların üreme, değişme yoluyla uzun süreli bir evrim geçirdiklerini söyleyen öğretiyi biyolojiye yer bilimden geldi daha çok; bu kuram üçe ayrılabilir. İlk gerçek, ... küçük canlıların daha eski oldukları, daha karmaşık bir yapı taşıyan canlıların ise gelişmenin sonlarına doğru ortaya çıktıklarıdır. İkincisi, daha sonraki, çok daha üstün yapılı canlılar kendiliklerinden ortaya çıkmamışlar, bir değişmeler dizisinden geçerek daha önceki canlılardan türemişlerdir; biyolojide "evrim" ile söylenmek istenen budur. Üçüncüsü, ... belli canlıların yaşayıp öbürlerinin silinip gitmelerinin nedenlerini ... gösteren bir işleyiş -doğal seçim-.

Lamarck (1744-1829) ... Bir hayvanın gövdesinde beliren yeni bir organın, duyulan yeni bir istekten ileri geldiğine inanıyor, tek örnekte görülen bu yeniliğin, sonra bütün soya geçtiğini düşünüyordu.

Bütün canlıların büyük bir hızla yayılmalarından dolayı, her kuşağın büyük çoğunluğunun daha çoğalma çağına varmadan ölmesi gerekmektedir. ... bir türün, kendilerine üstünlük sağlayan bir yanlarıyla öbürlerinden ayrılan kimi üyelerinin, süreklilikleri daha olağandır. Ayrılan özellik sonradan kazanılma ise, arkadan gelen kuşaklara geçmez ama doğuştansa yeni kuşaklarda, küçük bir oranda olsa bile izler bırakabilir.

Darwin'cilik tanrıbilime Copernicus'culuktan geri kalmayan bir tokat oldu. Yalnızca Oluş'ta ileri sürülen ayrı ayrı yaratma eylemlerini, türlerin değişmezliklerini çürütmekle; yaşamın başlangıcından beri, dinsel görüşe taban tabana karşıt, usa sığmaz bir sürenin geçmiş olduğunu söylemekle; Tanrı'nın iyilik sevdiği ile açıklanan, canlıların çevreye uyumunu, doğal seçmeye bağlamakla kalmıyor; hepsinden kötüsü, evrimciler insanın daha aşağı hayvan soylarından türediğini savunuyorlardı.

IV. BÖLÜM **Cincilik İle Tıp**

Kör inançların çoğu Hıristiyanlık öncesi çağlardan kalmaydı ama, çok yakın zamanlara dek bütün Kilise yetkilileri bunları savunmakta direndiler.

Papazların yazılarındaki "cinler", Hıristiyanlığın yayılmasıyla büyük bir öfkeye kapıldıkları düşünülen pagan tanrıları anlamına gelir. İlk Hıristiyanlar Olimpos'lu tanrıların varlığını hiç bir zaman yadsımamakla birlikte onları şeytanın uşakları olarak düşünmüşlerdi.

Kutsal nesnelere inanç çoğunlukla değişmeden sürer gider. Örneğin, Palermo' daki St. Rosalia'nın kemiklerinin çağlar boyunca birçok hastalıkları iyileştirdiği görülmüş; ama saygısız bir anatomi bilgini ortaya çıkıp bunların bir keçinin kemiklerini olduğunu açığa vurmuştu. ... İyileştiren "mucizeler" de yok değildir şüphesiz, ama bilimsel olmayan bir ortamda gerçek, masallarla abartılır, bu yolla iyileştirilebilecek isterik hastalıklarla hekimliğin konusu olan hastalıklar arasındaki ayrım ortadan silinir.

1348'de Kara Ölüm, değişik yerlerde kör inançların boy göstermelerine yol açtı. Tanrı'nın öfkesini yatıştırmakta en çok tutulan yöntemlerden biri de Yahudileri yok etmektir.

Akıl hastalıklarının geçirilmesinde, anlaşılacağı gibi, özellikle kör inançlara dayanan işlemlere başvuruluyordu; bu konu tıbbın en geç gelişen dallarından biri oldu.

Kötü bir ruhu uzaklaştırmak için ona işkence etmenin ya da onun gururunu kırmanın en etkili yol olduğu inancı yerleşti. ... yumuşak yolların etkisi görülmezse, hasta kırbaçlanıyordu; cin yine direnir uzaklaşmazsa, hastaya işkence ediliyordu.

İnsanbilimciler, en ilkel topluluklarda bile büyü ile din arasında bir ayırım bulunduğunu söylemektedirler. ... Rivers, "Büyüden söz ederken, insanın törenlerle yaptığı birtakım işlemlerdir demek istediğim. ... Oysa din, etkisi yüce bir gücün istemine bağlı birtakım işlemlere başvurur. Yalvarma yakarma törenleriyle bu yüce gücün aracılığı istenir." Bir yandan bir takım kutsal taşlar gibi cansız nesnelerin gücüne inanan, bir yandan da insan dışı bütün ruhların insana üstün olduğunu düşünen toplulukları göz önüne alırsak bu tanım yerindedir. Ama Ortaçağ Hıristiyanlığı için olsun, Müslümanlık için olsun bu iki durumun hiçbiri doğru değildir. ... Şeytan da tıpkı Tanrı gibi mucizeler yaratabilirdi. Ama şeytan kötü insanlara, Tanrı ise iyi insanlara yardım için yapıyordu bu işi.

Bugün büyücülüğün en ciddi çömezleri, büyü'nün Hıristiyan Avrupa'sına pagan dinler, zamanla Hıristiyanlıktaki kötü ruhların yerine konmuş olan pagan tanrılarına yapılan törenlerden geçmiş olduğunu savunmaktadırlar.

Başlangıçta büyücülük kadınlara özgü bir suç değildi. Bu suçun yalnız kadınlara mal edilmesi on beşinci yüzyılda başlamış, cadıları sert cezalara çarptırmak pek yaygın bir gelenek olarak on yedinci yüzyıl sonuna değin süregelmişti. ... 1489'da, ... Kadın Suçlarının Çekici adlı bir kitap yayımladılar. Bu kitapta, kadın yüreğinin yaradılıştan kötülüğe eğilimli olduğundan dolayı kadınların büyücülüğe daha uygun düştüğünü ileri sürüyorlardı. ... Sanıklara istenilen şeyleri söyletinceye değin işkence yapılıyordu. Yalnız Almanya'da 1450 ile 1550 yılları arasında yüz bin cadının ölüm cezasına çarptırılmış olduğu sanılıyor.

Newton'dan sonra insanlar, Tanrı'nın başlangıçta doğayı yarattığına, istediği sonuçların, bir daha kendi aracılığını gerektirmeden ortaya çıkmaları için gerekli yasaları koyduğuna inanmaya başladılar. Yalnız, Hıristiyan dininin gönderilişi gibi büyük olaylarda yine işe karışıyordu Tanrı. Protestanlar Hıristiyanlığın ilk ya da ikinci yüzyılı sırasında mucizelerin görüldüğüne, sonra bu mucizelerin arkasının kesildiğine inanıyorlardı. ... Meteoroloji alanındaki çalışmalar, fırtınaların ortaya çıkışın da bastonlu kocakarıların payını gitgide azaltıyordu. Bir süre için şimşek ile gök gürültüsünü doğal yasalarla açıklamak günah sayıldı, çünkü bunlar özellikle Tanrının işiydi. Bu görüş yıldırımsavarlara da karşı durdu. ... Mucizelerin, doğanın akışını değiştirebilecekleri yolundaki inancın ölmesiyle, büyücülüğe olan inanç da çökmek zorunda kaldı.

Kilise, insan gövdesinde yok edilemez bir kemiğin varlığına, bu kemiğin bir gün yine dirilecek olan gövdenin özü olduğuna inanıyordu.

Çiçek hastalığına karşı aşının kullanılmasıyla din adamları yeni bir fırtına kopardılar.

Kilise adamları (bir yandan da tıp adamları) aşığı "Göklere, Tanrı'nın istemine karşı koyma" olarak gördüler. ... 1885'te bile, Montreal'de görülen amansız bir çiçek salgınında, Katolik halk aşığı karşı koydu, kiliseleri de bu davranışı destekledi.

Uyuşturucu (anaesthetics) bulunduğu zaman, tanrıbilim bir kez daha insan acısının azalmasına engel olmaya yeltendi.

Tanrıbilimin kötü yanı, yıkıcı eğilimler yaratmak değil, böyle davranışlara yüksek bir töre süsü vermek, bilgisiz, barbar çağlardan kalma alışkanlıklara açıkça kutsal bir özellik tanımak olmuştur.

Papanın diline doladığı, doktorca tehlikeli görülen durumlarda, ananın ölmesi cinayet değildir, çünkü doktor bu olguyu hiçbir zaman kesinlikle bilemez önceden: olur ya, belki ana bir mucizeyle kurtulur!

Bugün, sağlık bilgisine, korunma yollarına başvurarak hastalıktan, salgınlardan kaçınmaya çalışmak hiç de dinsizlik sayılmıyor.

V. BÖLÜM

Ruh İle Gövde

Önemli bilim dalları arasında, en az ilerlemiş olanı ruhbilimdir. Sözcüğün köküne göre "ruhbilim (psychology)" ruh kuramı anlamına gelir, ama tanrıbilimcilerin hiç de yadırgamadıkları ruh, bilimsel bir kavram olmaktan çok uzaktır. ... Ruhbilimin temeliyle ilgili sorular bizi felsefenin belirsizlik alanlarına sürükleyiverir.

İlk olarak Yunan düşüncesinde karşımıza çıkan "ruh", Hıristiyan değilse bile dinsel bir kökten gelir. Yunanlılardaki anlamıyla ruhun, ruhların canlıdan canlıya geçtiğine inanan Pythagoras'çuların düşüncelerinden çıktığı; gövdeye bağlı kaldığı sürece hep maddenin tutsaklığından sıyrılıp sonsuz bir kurtuluşa erişme eğilimi taşıdığı görülür. Pythagoras'çılar Platon'u, Platon da Kilise babalarını etkiledi: böylece, gövdeden apayrı bir ruh öğretisi Hıristiyan öğretisinin parçası oldu.

Platon' dan anladığımızı göre, sonradan Hıristiyanlığın benimseyip yaydığı bu gibi öğretiler, onun gününde filozoflardan çok halk çoğunluğu tarafından tutuluyordu. ... Devlet'te Sokrates'in kendisi de savaşlarda yiğitliği kamçulamak için öbür dünyanın güzel tanıtılmasından yanadır; ama bunun gerçekliğine inanıp inanmadığı konusunda hiçbir şey söylemez.

Hıristiyan filozofların, ilkçağlarda bütünüyle Platon'cu olan öğretisi, on birinci yüzyıldan sonra bütünüyle Aristoteles'çi olmuştur. Skolastik düşünürlerin en üstünü sayılan Thomas Aquinas (1225-74), bugün de Roma Katolik Kilisesinin geleneksel felsefe öğretisinde başlıca yetkili sayılır. ... Ölülerin yakılmasına karşı duran inancın, dogmalardan çıkmış olduğu açık bir gerçektir. ... Öyle ya, her şeye yeterli Tanrı için, dumanlara karışıp dağılan bir insan gövdesinin parçalarını birleştirmek bir kilise avlusunda kurtçuklara, toprağa dönüşmüş bir gövdeyi birleştirmekten çok daha güç olurdu. O zaman söylemiş olsaydım, dine saygısızlık belirtisi sayılırdı bu görüş; oysa su katılmadık koyu dincilerin de düşüncesidir bu.

Ruh da gövde de, skolastik felsefede (Roma Kilisesinde bu gün bile geçerli olan felsefe), birer töz'dürler (cevher). ... "Töz" .. alışılmış sözcük "nesne" ya da, bir insan söz konusu olduğu zaman "kişi"dir. Doğaötesi düşünüşteki töz kavramı, sağduyunun bir nesne ya da kişi ile dile getirdiği şeylere kesinlik kazandırma yolunda bir çabadır.

Bir töz, taşıdığı bütün niteliklerden apayrı bir şeydir. Bu, ekmekle şarabı İsa'nın etiyle kanına dönüştüren Eucharist öğretide açıkça görülür. Ekmek kendi niteliklerinden bir şey yitirmemekle birlikte töz bakımından İsa'nın gövdesine dönüşür.

Önce gövdeyi alalım. Töz anlayışı geçerlikte olduğu sürece, gövdenin yeniden dirilmesi, bir zamanlar onu canlı tutan gerçek tözün, gövdesiyle yeniden birleşmesi anlamına geliyordu.

"Töz" anlayışının bir yana bırakılması, gövde konusundan çok ruh konusunda ciddi sonuçlar doğurmuştur. ... İlkin, tanrıbilimsel güçlüklerden kaçınmak için "zihin (mind)" sözcüğü "ruh" sözcüğü yerine geçti. ... kavrayan ben "özne", kavranan ise "nesne"dir. ... Özne başka şeyleri kavrayabiliyordu ama kendi kendini kavrayamazdı. Hume, düpedüz özne diye bir şeyin var olmadığını ileri sürdü, ama bu hiçbir şeyi aydınlatamadı. Özne yoksa ölümsüz olan şey neydi? Bir özgür istemi olan şey neydi? Yeryüzünde günah işleyen, cehennemde cezalanan neydi? Bu sorular karşılıksız kalıyordu.

Kant'a göre, kendi başına nesnelere, zaman ile uzay içinde değildirler, doğamız bizi onları böyle görmeye zorlar. Kendi başına ele alınırsa benlik de (ya da ruh) ayrı bir görüngü olarak zaman ile uzay içinde gibidir, ama gerçekte hiç de böyle değildir. Algılamada ayırt edebileceğimiz, görüngüsel Öz-varlık ile görüngüsel nesne arasındaki bağıdır ama ikisinin de arkasında gerçek bir Öz-varlık ile kendi başına gerçek bir nesne vardır ki bunlardan hiçbiri ayırt edilemez. Ayırt edilemezlerse var oldukları nasıl söylenebilir? Bu, din için, töreler için gereklidir çünkü. ... Kant, "salt" usun Tanrı'nın varlığını kanıtlayamayacağına inanarak bunun ancak "edimsel" us ile yapılabileceğini düşünüyordu.

Kısa zamanda kendi başına nesnenin varlığını düşünmenin yersiz olduğu ortaya çıktı; bu, bilinmezliği daha da pekiştirilmiş eski "töz"den başka bir şey olmuyordu. ... Kant'ın izleyicileri -ileri sürdüğü düşünce biçimi Hegel'de en yüksek noktasına vardıkdan sonra- ne olursa olsun "görüngüler" in bilinebilir bir gerçeği taşıyabileceklerini, kavranamayacak türden, daha üstün türden bir gerçeğin varlığını tasarlamamın hiç de gerekli olmadığını anladılar. Belki de vardır böyle üstün türden bir gerçek, ama bunun kesinliğini savunan düşünce çürüktür, bundan dolayı da böyle üstün bir gerçeğin varlığı, bilinen ya da bilinebilirin sınırları dışında kalan binlerce olasılıktan biri olarak terslenmek zorundadır. Bilinebilirin alanı içinde, töz anlayışına, ya da bu anlayışın değişik bir biçimi olan özne-nesne ilişkisine yer yoktur. Ayırt edebildiğimiz ana olgular böyle bir ikilem göstermezler, "nesnelere" i ya da "kişiler" i görüngülerin toplamından başka bir şey saymamamızı gerektiren bir yanları da yoktur bu olguların.

Ruh ile gövdenin ilişkileri alanında modern felsefeyle bağdaşması güç olan şey yalnız töz anlayışı değildi; nedensellik konusu da eşit ölçüde bir güçlüktü.

Neden kavramı tanrıbilime yalnız günahla ilgili olarak girmişti. Günah, isteme bağlı bir şeydi, istem ise eylemin nedeni oluyordu.

On sekizinci yüzyıl Fransa'sında, Kartaca öğretisinin, yerini insanın bütünüyle fizik yasalarınca yönetildiğini benimseyen salt maddeciliğe bırakmasına şaşmamak gerekir. Artık bu felsefede istemin yeri yoktur, günah kavramı da ortadan kalkmıştır. Ruh yoktur, bu yüzden de insan gövdesinde geçici bir süre için bir araya gelmiş ayrı ayrı atomlardan başka hiçbir şey ölümsüz değildir. Fransız Devriminin gelişmesine yararlı olduğu düşünülen bu felsefe, kanlı dönemden sonra ilkin Fransa ile savaş halinde olanlara, arkadan da hükümeti destekleyen bütün Fransızlara korku salan bir şey olmuştur. İngiltere yeniden sıkı sıkıya dine sarılmış, Almanya Kant'tan sonrakilerin idealist felsefesini benimsemiştir. Sonra, romantik dönemin gelişiyile coşkuları duygulanımlar önem kazanmış, insan eylemlerini matematik ilkelere bağlamaya kulak asan olmamıştır.

Hücrebilimde, canlı kimyasında organik bileşimlerin yapay üretiminde başarıyla gelen işler, canlı maddenin taşıdığı özelliklerin hepsinin, fizik ya da kimya ilkeleriyle açıklanabileceğini göstermektedir.

Dini savunan filozoflar ... En güçlü itkilere bile istemle karşı koymanın hiç de zor bir şey olmadığını savundular. ... kimi zaman "us"un, kimi zaman da "vicdan" adı verilen yetinin gösterdiği yolu izlemek gerçek özgürlüğe götürür bizi. Bu durumda, isteklere uymanın karşıtı olan "gerçek" özgürlük, töre yasalarına uymak anlamına geliyordu. Hegel'ciler daha ileri bir adım atarak töre yasalarını Devlet yasası ile aynı saydılar, "gerçek" özgürlük polise boyun eğmek oldu böylece. Hükümetler bu öğretiyi pek beğendiler.

İsteklerin nedeni ... kimi zaman iç salgı bezlerinin çalışmalarına, kimi zaman beğenilme isteğine bağlı oluyor nedenler. ... Verdiğimiz her kararın da bir isteğin sonucu olduğu açık gerçektir. ... Hobbes'un dediği gibi, böyle durumlarda istem, düşüncenin "son yöneldiği istek"tir. Bu bakımdan, bütünüyle ereksiz bir istek eylemi savunulamaz.

Madde ile hareket, teknik konularda bile yetersizdir artık, kuramsal fizik çinin çalışmaları, bilimsel felsefenin isteklerine çok daha yakındır. Öte yandan ruhbilim de "algı", "bilinç" gibi kavramlardan vazgeçmek gerektiğini duymaktadır, çünkü bunların kesinlikten uzak oldukları anlaşılmıştır.

Kabaca söylersek, bir nesne, aldığımız bir etkinin başlıca nedeni ise, aldığımız etki de bizim o nesneyle ilgili çıkarsamalar yapmamızı sağlayacak yeterlikte ise, o nesneyi "algılayabiliriz".

Biz "bilinçli"yiz dediğimizde iki şeyi anlatmak isteriz: birincisi, çevremize belli bir yolda tepki gösterdiğimizizi; ikincisi, içimize baktığımız zaman, düşüncelerimizle duygularımızda cansız nesnelere bulunmayan bir özellik gördüğümüzü.

Kişinin dış dünyasındaki şeyleri algıladığını düşündüğümüz sürece, algılanan nesnelere "bilincinde" olduğunu da ileri sürebiliriz. ... Dış algı söz konusu olduğu sürece, taşlarla aramızdaki ayırım, bir derece ayırımından öteye geçmez.

Bilinç kavramının daha önemli yönü, iç gözlem yoluyla bulguladıklarımızla ilgilidir. Biz dıştaki nesnelere tepki göstermekle kalmayız, tepki gösterdiğimizi biliriz de.

Sonuç olarak, ruh ile gövde arasındaki eski ayrılığın silinmesinden hem "madde"nin eski katılığını yitirmesinin hem de "zihin (mind)"in ruhsal anlamını yitirmesinin büyük payı vardır. ... Hiçbir zaman iki insan bir şeyi aynı biçimde algılayamaz, çünkü görüş açılarındaki ayrılıktan dolayı başka şeyler görürler.

Gördüğümüz renk lekesi, bir fizik konu su olduğu ölçüde ruhbilim konusudur da. Fizik aynı özelliği taşıyan olgulardan birtakım çıkarsamalar yapmaya çalışır, ruhbilim de aynı özelliği taşıyan başka bir olgular kümesinden başka çıkarsamalar yapmaya çalışır. ... Fizik alanı ile ruhbilim alanı arasında kesin bir temel ayrılık yoktur. Bu iki alandaki bilgimiz de eskiden sanıldığından daha azdır, ama bu bilgi "ruh" ile "gövde"nin modern bilimde yeri olmadığını kavramamıza yetecek ölçüdedir.

Cehennem inancı sallantıya düşünce cennete inancın da gücünü yitirmiş olması garip bir gerçektir.

Bilim için güç olan gerçek, görünürde ruh ya da benlik gibi şeylerin var olmayışıdır. Daha önce gördüğümüz gibi, ruh ile gövdeyi birer "töz" saymak, doğaötesi düşünürlerinin mantığıyla tözlerin zamanla hiçbir değişikliğe uğramayacaklarını söylemek, olacak şey değildir artık. Ruhbilimde de, bir "nesne"yi algılamaya zorlanan bir "özne" tasarlamamızı gerektirecek hiçbir neden yoktur. Yakın zamana değin, maddenin ölümsüz olduğuna inanılıyordu, ama artık fizik tekniği buna yanaşmıyor. ... Sonrasız oldukları düşünülen maddesel tözler varken, ruhların da aynı ölçüde sonrasız olacaklarını ileri sürmek kolay bir işti; ama hiç de sağlam olmayan bu ileri sürme bugün ortaya çıkmaz artık. ... Ruhbilimciler ruhun sürekli bir "nesne" olabilecek bir bütün özelliği taşımadığını, gövde içindeki belli bağlarla bir araya getirilmiş bir olgular dizisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

"kişi"yi belli bir gövdeye bağlı zihinsel olgular dizisi olarak tanımlayabiliriz. Yasalara da uygun düşen tanım budur, John Smith'in gövdesini yakaladığı zaman, yakalanma anında o gövdenin içinde bulunan kişi bir katildir.

Gerçekte, kişilik bir kuruluştur. Belli olaylar, belli bağlarla bir araya gelerek bir kişiyi kurarlar. Bu bir araya gelme, kümelenme, aralarında belleğin de bulunduğu alışkanlıklara bağlı nedensel yasaların etkisiyle olur, bu nedensel yasalar gövdeyle ilgilidirler.

Bilimin geleceği, hele çok yeni bir bilim olan ruhbilimin geleceği önceden kestirilemez. Belki de ruhbilimsel nedenler, hep gövdeye bağlı olmaktan kurtulacaklardır.

VI. BÖLÜM

Belirlenimcilik

Tarihsel olayların işe karıştırılmadığı sürece Hıristiyanlığın en önemli özelliği olarak görünen yönünün üç temel ilkesi, Tanrı, ölümsüzlük, özgürlük öğretileri bugün de geçerlidir. Bu öğretiler "doğal din" adı verilen anlayışa girerler; Thomas Aquinas'a ve birçok modern filozofa göre bunların gerçekliği Tanrının söylediklerine başvurulmaksızın, yalnız insan düşüncesiyle kanıtlanabilir. ... Benim inancıma göre bilim bunların hiçbirini

ne doğrulayabilir ne de yadsıyabilir; bir şeyi doğrulamak ya da yadsımak için bilimden başka yöntem de yoktur.

Özgür isteme inananlar her zaman, zihinlerinin başka bir bölmesiyle de isteklerin nedenlerden doğduğuna inanırlar. Örneğin, erdemini kişiye iyi bir eğitim yoluyla aşılanaabileceğini, din eğitiminin ahlak için çok önemli olduğunu düşünürler.

Hastalıklar, fırtınalar birtakım ne olduğu belirsiz şeytanca güçlerle açıklandıkları günlerde çok daha korkunçlardı.

VII. BÖLÜM

Mistisizm

Bilimle din arasındaki savaş biraz garip bir savaş olmuştur. Her zaman, her yerde -on sekizinci yüzyıl sonu Fransa'sı, Sovyet Rusya bir yana- bilim adamlarının çoğunluğu çağların dinsel görüşünü desteklemişlerdir.

"Bilim yetersizdir" ... bilimin değerler konusunda söyleyebileceği hiçbir şey yoktur, "sevmek nefret etmekten daha iyidir" ya da "iyilik zorbalıktan daha çok istenir" gibi önermeleri tanımlayamaz. Bilim, isteklerimizi anlayabilmemiz için yollar gösterir bize, ama bir isteğin öbüründen üstün olduğunu söyleyemez.

Dini desteklemek için, bilimin alanı dışında, özel olarak "esinlenme" diye belirlenebilen bir bilgi kaynağının varlığını kabul etmeli miyiz? Tartışması güç bir sorudur bu, çünkü gerçeklerin kendilerine esinlenme yoluyla açıldığını söyleyenler, o gerçeklere, bizim duyularımızla algıladığımız nesnelere tanıdığımız ölçüde bir kesinlik tanırlar. Bir adamın teleskopla bizim hiç görmemiş olduğumuz şeyleri gördüğüne inanırız; ötekiler de aşağı yukarı aynı durumda olduklarını, tıpkı teleskoplu adam gibi tartışma götürmez haberler verdiklerini söyleyerek, kendilerine neden inanmadığımızı sorarlar.

Bir bilim adamı bize bir deneyin sonucunu söylediği zaman, o deneyin nasıl yapıldığını da söyler; başkaları da aynı deneyi yaparlar. ... Bilim algıya, çıkarsamaya dayanır; güvenilir yanı, herhangi bir gözlemcinin de algı sonuçlarını sınavabilmesidir.

Mistiklerin en büyük dayanağı birbirleriyle uyuşmalarıdır. ... Mistikler yaşantılarını dile getirebilme yetileri yönünden büyük ayrılıklar gösterirler, ama en başarılıların hepsi: (1) bütün bölünmelerin, ayrılmaların düşsel, çevrenin bölünmez tek bir bütün olduğunu; (2) kötülüğün bir kuruntu, herhangi bir parçanın başlı başına bir varlık sanılmasından doğan bir kuruntu olduğunu; (3) zamanın düşsel, gerçeğin sonsuz, ölümsüz anlamında sonsuz olduğunu ileri sürerler. ... Bu üç önerme onların bütün etkinliklerini özetleyen örneklerdir.

Açıkça, bizim alıcı bir kafamız olmadığı, bu işler için gerekli alçakgönüllülüğün yoksun bulunduğumuz ileri sürülecektir.

Mistisizmi temel alan felsefenin Parmenides'ten Hegel'e değin uzayan bir geleneği vardır. Parmenides: "Varolan şey, yaratılmamıştır, yok olamaz; çünkü bütündür, değişmez,

sonrasızdır. Hiçbir zaman, ne geçmiştedir ne de gelecekte; şimdi vardır, bütünüyle süreklidir."

Hıristiyanlar için, kamutanrıclıktan (pantheism) kaçma konusunda buna benzer bir güçlük vardır: dünya bir görünüşten başka bir şey değilse, Tanrı hiçbir şey yaratmamıştır, dünya dediğimiz gerçek Tanrı'nın bir parçasıdır ancak; ama dünya belli bir oranda gerçekse, Tanrı'dan da ayırırsa, her şeyin bir bütün olduğu yolundaki düşünce, mistisizmin bu temel öğretisi, bizce önemini yitirir, dünyanın gerçekliği ölçüsünde dünyadaki kötülüklerin de gerçek olduklarını düşünmek zorunda kalırız. ... Birmingham Piskoposunun söylediğine göre: "Kamutanrıclığın her türüsü ... terslenmelidir bence, çünkü insanın, Tanrı'nın bir parçası olduğu gerçekse, insandaki kötülük Tanrı'da da vardır demek."

VIII. BÖLÜM **Evrensel Amaç**

Modern bilim adamları arasında dille düşman ya da ilgisiz olmayanlar, daha önceki kör inançların yıkıntıları ortasında ayakta kalabileceğini umdukları bir inanca dört elle sarılmışlardır. Bu, Evrensel Amaç inancıdır. ... ,u öğreti değişik biçimlere sokulmuştur, ama hiç değişmeyen ortak yanı, evrimin ahlak bakımından değerli bir amaca doğru geliştiği, bir bakıma bütün evrim sürecinin bir nedene bağlana -" bileceği düşüncesidir.

Öğretinin üç biçimi vardır: birinciye tanrıci (theist), ikinciye kamutanrıci (pantheist), üçüncüye de "açığa vurma" (emergent) adını verebiliriz.

Kamutanrıci biçimde, Tanrı evrenin dışında değildir, bir bütün olarak görülen evrenin ta kendisidir. Bundan dolayı, bir yaratma eylemi var olamaz, yalnız, evrende yaratıcı bir güç vardır, her şey bu yaratıcı gücün belirlediği bir düzen uyarınca gelişir.

"Açığa vurma" biçiminde, amaç daha belirsizdir. Evrende hiçbir güç sonradan olacak şeyleri önceden göremez, ama evrenin işleyişinde daha gelişmiş biçimlerin varolmalarını sağlayacak değişikliklere yönelen sürekli bir kör itilim vardır, bundan dolayı sonuç, kör bir anlamda da olsa, az çok bellidir önceden.

"Tanrı yalnız bizim dışımızda bir varlık değil, kişiliklerin kişiliği olarak hem içimiz dedir hem de bizi dıştan kuşatandır."

Son bir düşünce de, bize iç rahatlığı kazandıracak bir düşüncedir, tek gerçek olan şey Tanrı'dır, bundan çıkarılan sonuca göre, yoksullar yoksulluklarına pek aldirmamalıdır. "Geçici anların gerçek olmayan gölgeleri, örneğin hiç de gerekli sayılamayacak şatafatlı bir yaşam" ardında koşmak aptallıktır. "Yoksulların gerçek değeri zenginlerinkinden çok daha büyük olabilir." Anlaşılan, "tek sonsuz gerçeğin, Tanrının varlığını düşünmekle ulaşacağımız ruhsal ve kişisel gerçek olduğunu" anımsamak, aklıktan kırılan kimselerin yüreklerine su serpecektir.

Zaman -bütün kamutanrıcioların inandıkları gibi- değişmez bir gerçek değilse, neden dünya tarihinde en iyi şeyler önceden değil sonradan ortaya çıkıyorlar? Bunun tersi bir düzenin işleyişi de aynı olmayacak mıydı? Olaylara verilen tarihler bir kuruntudan-başka

bir şey değilse, bu ancak Tanrı'nın bileceği bir işse, neden Tanrı hoş gidecek olayları sona, hoş gitmeyecekleri de başa koymuştur?

Dost ya da düşman, gizli bir insan dışı gücün varlığı yolundaki inanç, uygar toplumlardan daha çok ilkeller de büyük önem taşır. Gerçekte, din bu duygunun özdeşi ise, insan gelişmesindeki her adım, dinde bir gerilemeyi gerektirmiştir.

Diyorlar ki, evrim üç basamaktan geçmiştir: Madde,yaşam, zihin.

Açığa vurma felsefesi geleceğin önceden kestirilemeyeceğini söylerken çok haklıdır, ama bunu söylemekle geleceği kestirmeye yeltenmiş oluyor. İnsanlar "Tanrı" sözcüğünden vazgeçemezlerse de bu sözcüğün bu güne değin dile getirmiş olduğu anlamdan kolayca vazgeçebilirler. Açığa vurma öğretisini benimseyen evrimciler Tanrı'nın evreni yaratmamış olduğuna iyice inandıklarından, evrenin Tanrı'yı yaratmakta olduğunu söylemekle yetinirler. Ama böyle bir Tanrı'nın, şimdiye dek kendisine tapılmış olan nesneyle, adından başka hiçbir ortak yanı yoktur.

"Ölümlü varlıkların olduğu gibi, evrenlerin de sonu mezardır."

IX. BÖLÜM

Bilim ile Ahlak

Bilimin yetersizliğini ileri sürenler: bundan önceki iki bölümde gördüğümüz gibi, bilimin "değerler" konusunda söyleyecek hiçbir şeyi olmadığını savunmaktadırlar.

Geleneksel ahlak çalışmaları iki yön gösterirler, bunlardan biri töre kurallarıyla ilgilenir, ikincisi de neyin iyi, neyin kötü olduğunu kendince belirtmeye çabalar. Çoğunlukla dinsel törenlerden doğmuş olan davranış yasaları ilkellerin, gelişmemiş toplumların yaşamında büyük bir yer tutar. ... Hırsızlığa, adam öldürmeyi yasaklayan töre kurallarına benzer kurallar, açıkça toplum yararı uğruna ortaya çıkmışlar, kaynakları olan ilkel tanrıbilim sistemleri çöktükten sonra da geçerlikle rini yitirmemişlerdir. Ama insan düşüncesi geliştikçe, kurallar üzerinde daha az durmak, daha çok zihinsel durumlara önem vermek eğilimi belirlemiştir. Bu, iki kaynaktan ileri gelmektedir: Felsefe, mistik din.

Dışta kalan kurallara başvurma gereğinden kaçınmanın yollarından biri, özellikle Protestan ahlakında önemli bir yer tutan "iyi-kötü bilinci" olmuştur. Tanrı, her insan yüreğine, neyin iyi neyin kötü olduğunu açıklamıştır, böylece, günahtan kaçınmak için, içimizden gelen sese kulak vermemiz yeter deniyordu.

Gerçekte, iyi-kötü bilinci eğitimin bir ürünüdür, insanların büyük çoğunluğunda bu bilinç, beğenme ya da yadırgama, eğitimcilerin isteklerine göre aşılır.

Böylece bir davranışın ahlakça onaylanmasında üç ayrı şey gözetilir: (1) bu davranış benimsenmiş olan töresel öğretilere uygun düşebilir; (2) içtenlikle, iyi sonuçlara yönelmiş olabilir; (3) gerçekte iyi sonuçlar sağlamış olabilir.

Değişik filozoflar değişik "iyi" kavramları yaratmışlardır. Kimisi iyi'nin Tanrı sevgisinde, Tanrı bilgisinde; kimisi evrensel sevgide; kimisi güzellikten duyulan hazda; kimisi de

hoşlanmada bulunduğuna inanırlar. İyi, tanımlandı mı, arkadan ahlakın geri kalan yönleri gelir: en iyi sonuçlara varacağına, bunun karşılığında en az kötülük getireceğine inandığımız yolda davranmak zorundayız.

Bentham'ın, "yi hoşumuza giden şeydir" öğretisi, büyük bir öfkeyle karşılanmış, bunun bir domuzun felsefesi olduğu söylenmiştir.

Nietzsche, tam tersine, yalnız büyük adamın önemli sayılabileceğine, insanlar yığınının ancak, onun mutluluğu için bir araç olduğuna inandı. Sıradan insanlara, çoğu kimselerin hayvanlara baktığı gözle baktı: onları kullanmanın doğru bir yol olduğunu düşündü, ama kendi çıkarları için değil üstün insanın çıkarı için. O günden beri bu görüş demokrasiden ayrılmak isteyenleri haklı göstermekte kullanılmıştır.

"Değerler" sorunu bilgi alanının dışında kalır. Bununla demek istiyorum ki, şunun ya da bunun "değer"li olduğunu söylerken kendi duygularımızı dile getirmiş oluyoruz.

Bütün iyi kötü yargılarının istekle bir bağı olduğunu söyleyerek işe girişeceğim apaçıktır. Böylece, hepimizin istediği her hangi bir şey "iyi", hepimizin sevmediği herhangi bir şey de "kötü"dür. İsteklerimizde birleşseydik, ortada bir sorun kalmayacaktı, ama ne yazık ki isteklerimiz ayrılıyor. ... Ahlak, bu öznellikten kaçınmak yolunda atılmış -bence pek de başarılı olmayan- bir adımdır.

Ahlak politika ile çok yakından ilgilidir: Birtakım insanların ortak isteklerini, bireylere aşılama çabasıdır; ya da tam tersine bireyin, isteklerini çevresindekilere aşılama çabasıdır, Bu ikinci durum ancak; bireyin istekleri toplumun ilgilerine açıktan açığa karşıt değilse gerçekleşebilir; bir hırsızın, insanları, kendilerine iyilik ettiğine inandırması görülmüş şey değildir, ama güçlü zenginler buna yelteniyorlar, başarıyorlar da üstelik.

Ahlak belli isteklerimize yalnız kişisel değil, evrensel bir önem-yükleme çabasıdır.

İsteklerimize evrensel bir önem kazandırıyor muyuz gibi görünmek –ahlakın başlıca işi- iki yoldan olur, yasa koyucu açısından; öğüt verenin açısından. İlkin yasa koyucuyu alalım.

"Erdem", yasa koyucunun öznel yargıları değilse bile, onun isteklerine, evrenselleştirmeye değer gördüğü isteklerine uydurulmuş bir kavram olmaktadır.

Öğüt vericinin görüşü ile yöntemi zorunlu olarak daha başkadır. Tek yöntemi kendi duyduğu istekleri başkalarında da uyandırmaya çalışmaktır, dolayısıyla duygulara seslenmek zorundadır. ... Bir şeyin, yalnız sonuçlarının değil kendisinin de iyi olduğunu göstermek yolundaki her çaba, kanıtlara başvurmayı gerektirmez, başkalarını duygulandırabilme sanatını gerektirir. Öğüt vericinin ustalığı, her zaman için, başkalarında kendininkine benzer duygular uyandırmasındadır -ya da, iki yüzlü bir insansa, kendininkine benzemeyen duygular uyandırmasındadır.

Bilim, isteklerin nedenlerini, istekleri günışığına çıkarmanın yollarını araştırabilir, ama temelden ahlaksal olan tümcelerin hiçbirini tanımaz, çünkü bilimin konusu, neyin doğru neyin yanlış olduğudur.

Cezaları suçlunun "kötü" olduğuna dayanılarak değil, başkalarının kendisini vazgeçirmeyi diledikleri bir yolda davranmış olmasına dayanılarak haklı gösterilebilir. Günahlılar için bir ceza olarak cehennem, bütünüyle usa aykırı düşer.

Sonuç olarak, bilimin değer sorunları karşısında söyleyecek sözü olmadığı doğruysa da, bu, böyle sorunların düşünceyle çözümlenemeyeceğinden, yanlış doğru alanının dışında kalmalarından dolayıdır.

X. BÖLÜM

Sonuç

Bilimsel düşünce ölçülüdür, deneycidir; parçalara dayanır; bütün gerçeği bildiğinizi tasarlamaz, en iyi bildiği şeyin bile bütünüyle gerçek olduğunu ileri sürmez. Her öğretinin er geç düzeltilmeyi gerektireceğini, bu gerekli düzeltmenin de bir düzeltilmeyi gerektireceğini, bu gerekli düzeltmenin de bir araştırma, tartışma özgürlüğü istediğini bilir.

Yeni gerçeklerin çoğu rahat,kaçırıcıdır, özellikle gücü ellerinde tutanlar için.